

2.2. Витрати на підготовку фахівців при формуванні системи стратегічного управління витратами промислового підприємства

Ситуація в країні в умовах ринкових відносин характеризується постійною мінливістю, нестабільністю, структурними зрушеннями під впливом технологічних змін та зростаючої глобалізації. У зв'язку з цим збільшується потреба у фахівцях широкого профілю або професійних висококваліфікованих спеціалістів вузького профілю з глибоким знанням останніх досягнень науки і технології, що є одним із найважливіших факторів сприяння економічному зростанню економіки країни та досягненню позитивних зрушень у соціальній сфері. Результативність даного процесу значною мірою залежить від рівня ефективності державного регулювання в системі вищої освіти, зокрема, через механізм державного замовлення на підготовку фахівців, фінансового забезпечення, ефективного і цільового використання бюджетних коштів на навчання фахівців відповідно до їх профілю, забезпечення умов для проходження майбутніми фахівцями відповідної практики, розроблення ефективної програми для успішного проходження даної практики та стажування у відповідних організаціях та підприємствах.

Існуюча система підготовки майбутніх фахівців обумовлює розбіжності між кількістю підготовлених фахівців і реальними потребами економіки, а недосконала система управління фінансовими та матеріальними ресурсами й відсутність належної співпраці державних органів та роботодавців щодо працевлаштування випускників, призводить до неефективного витрачання коштів на підготовку непотрібних фахівців. У зв'язку із цим методологічні та практичні питання державного регулювання підготовки фахівців у системі вищої освіти постають важливими й актуальними.

У процесі дослідження тенденцій державного регулювання підготовки фахівців із вищою освітою визначено, що економічне зростання в Україні можливе, в першу чергу, за умов наявності висококваліфікованих кадрів, які володіють останніми досягненнями науково-технічного прогресу і практичними навичками з їх використання, а також здатні розвивати і поширювати знання [19].

Навчання має забезпечувати поєднання фундаментальності науково-теоретичного матеріалу з практичною спрямованістю у вирішенні конкретних завдань управлінської діяльності, які мають бути пов'язані зі стратегією розвитку економіки, суспільства, того чи іншого суб'єкта економічної діяльності (промислового підприємства, комерційного банку, підприємства малого та середнього бізнесу, органів державної влади й управління), а також бути чутливими до вимог сучасного ринку праці.

Такий підхід, з одного боку, має знайти відображення в індивідуалізації процесу навчання, тобто надання можливості тому, хто навчається, самостійно обирати рівень вивчення дисциплін, передбачених освітньо-професійною програмою, залежно від власних цілей, залежно від схильності майбутнього фахівця до тої чи іншої діяльності. Створення умов для індивідуального

розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя має забезпечуватися прискореним, випереджальним інноваційним розвитком освіти.

Але, крім того, для підготовки дійсно висококваліфікованих фахівців, необхідною умовою є створення належних умови для практичного, а не теоретичного навчання у певній сфері, оскільки лише на практиці можливо зрозуміти тонкощі певної спеціальності. Дану ціль можна забезпечити проходженням практики (стажування) в рамках навчального процесу на підприємствах, що безпосередньо займаються виробництвом, якщо говорити в контексті промисловості. Тобто йдеться не лише про можливість здобути освіту теоретичного характеру. Важливим є також питання якості цієї освіти та можливості її реалізації у сучасному світі, тобто працевлаштуванні та наданні в подальшому високоякісних послуг. Дискусії щодо того, як можна оцінити якість освіти, зараз у розпалі не тільки в Україні, а й у широкій міжнародній спільноті. Водночас деякі критерії є беззаперечними: вища освіта потребує серйозних фінансових вкладень аби гарантувати певний рівень наукових досліджень та освітньої діяльності та потребує нового підходу щодо процесу навчання майбутніх фахівців. Тому, аналізуючи рівень професійної освіти, необхідно дивитися не лише на кількість місць, а й на те, як держава планує забезпечувати ці місця навчанням: як фінансово забезпечувати освітній процес, так і надавати можливості для високоякісної підготовки даних кадрів.

Відповідно до постанови Кабміну, цього року загалом на підготовку фахівців та науково-педагогічних кадрів виділено близько 19 млрд. грн. У 2011 році ця сума становила 17,2 млрд. грн., тобто майже на 10% менше. Загалом в Україні за останні роки частка державного фінансування у структурі витрат на вищу освіту зменшилася на 40%, в той час як плата за навчання зросла на 55%. Така структура фінансування вищої освіти України не відповідає світовим тенденціям більшості країн світу: в Канаді частка держави у фінансуванні університетів становить 70- 85%), Голландії - 90, у Німеччині - 95%. Проте цей показник не враховує якість підготовки фахівців, тобто не враховується один з головних параметрів професійної освіти - підготовка фахівців безпосередньо у робочому процесі: наявна майже повна відсутність навчання практичної роботи на промислових підприємствах, фабриках, заводах, там, де безпосередньо можна побачити виробничий процес.

Відсутність достатніх інвестиційних резервів, необхідних для інтенсивного розвитку системи вищих навчальних закладів, не дозволяє закладам освіти широко втілювати новітні технології, пов'язані з навчанням, оновлювати прилади й обладнання, розширювати матеріально-технічну базу установ, що негативно позначається на фаховому рівні випускників. Видатки на придбання обладнання та інших предметів довгострокового користування складають близько 3% від загальних витрат у кошторисі спеціального фонду установ, і дана стаття видатків не передбачена в кошторисі загального фонду багатьох ВНЗ.

З цієї точки зору актуальність поставленої проблеми зумовлена головним управлінським завданням розвитку вищої освіти України - управління фінансовими і матеріальними ресурсами, раціональним використанням коштів на підготовку фахівців, необхідністю враховувати зміни обсягів фінансування вищої освіти, передбачені у Державному бюджеті за загальним фондом, для одержання прогнозних оцінок перспектив розвитку вищої освіти [20].

Проте, незважаючи на те, що держава фінансує навчання за державним замовленням, вона не в змозі надати якісну професійну виробничу підготовку майбутніх фахівців: така підготовка має проходити лише на функціонуючих підприємствах.

Таким чином постає питання: якщо держава більшою мірою не фінансує проходження виробничої практики на підприємствах, а чи доцільно підприємствам брати до себе практикантів, навчати їх, що потребує все ж таки певних фінансових вкладень, починаючи від можливості уповільнення виробничого процесу до додаткової оплати праці працівників-кураторів?

На даний час, в Україні законодавчо не встановлено, що підприємства в обов'язковому порядку мають брати до себе практикантів та навчати їх з точки зору реального процесу виробництва.

Але все ж таки, дане питання є гострим і потребує позитивного відгуку від підприємств-виробників: навчання майбутніх фахівців в умовах реального виробництва забезпечує отримання на виході дійсно висококваліфікованого фахівця, що може надавати високоякісні послуги та вже добре обізнаний з виробничим процесом.

В даному випадку, підприємство може закласти таку статтю витрат у свій бюджет: це дасть змогу при мінімальних початкових вкладеннях отримати професійного спеціаліста у подальшому. Тобто даний момент передбачає, що при формуванні своєї системи стратегічного управління витратами, підприємство має закласти статтю «на підготовку фахівців».

Що собою представляє така система стратегічного управління витратами промислового підприємства?

Управління витратами господарюючого суб'єкта може здійснюватися як на стратегічному, так і на оперативному рівнях. Кожний з цих рівнів має свої цілі, принципи та методи. Можна виділити основну відмінність стратегічного рівня управління від оперативного: стратегічний рівень управління пов'язаний з поняттям «робити правильну справу», оперативний - «робити справу правильно». Якісні показники реалізації стратегії в частині управління витратами доповнюються конкретним цифровим матеріалом оперативного рівня.

Цикл стратегічного управління витратами передбачає довгостроковий період і містить кілька циклів середньострокового управління. Середньострокове управління містить кілька циклів поточного управління. У стратегічному управлінні витратами взаємозв'язок індукції та дедукції обумовлюється безперервністю економічних процесів, факти і висновки потребують постійної перевірки. Це забезпечує безперервність здійснення

стратегії управління витратами. Завдання стратегічного управління витратами у процесі здійснення стратегії уточнюються й переходять у площину середньострокового, потім поточного управління й безпосередньо у виробничий процес промислового підприємства.

Система стратегічного управління витратами створює базові установки для оперативного управління витратами, так як на виробничих менеджерах лежить відповідальність за застосування передових методів виробництва і організації. Таким чином, стратегічний рівень направлений на координацію і досягнення довгострокових цілей підприємства, а оперативний - на надання допомоги менеджерам у досягненні запланованих цілей, які виражаються найчастіше у вигляді кількісних значень рівня витрат.

Глибоке розуміння структури витрат будь-якої компанії може значно просунути її при пошуку шляхів досягнення стійкої конкурентної переваги. Це є те, що ми і називаємо «стратегічне управління витратами».

Провідні економісти світу [21,22] процес управління витратами почали розглядати як складову процесу стратегічного управління на початку 90-х років минулого століття.

Це було зумовлено особливостями тогочасного етапу розвитку підприємницького середовища, зокрема глобалізацією економічних процесів, загостренням міжнародної конкуренції, динамічністю технічного і технологічного розвитку виробництва, який часто має не еволюційний, а революційний характер, швидкими темпами розроблення і впровадження інновацій тощо [23].

Стратегічне управління витратами - це аналіз витрат, який здійснюється у більш широкому контексті досягнення стратегічних очікувань, коли стають більш вагомими, чітко обґрунтованими і оформленими ключові моменти стратегії організації. Тобто дані про витрати використовуються для розробки узагальненої стратегії підприємства і забезпечення її виконання, що направлена на досягнення цілі існування підприємства та його стійкої переваги перед конкурентами [24], в той час як традиційно аналіз витрат розглядається як процес оцінки фінансового впливу альтернативних управлінських рішень.

Стратегічне управління витратами використовує в якості базового елемента виробничого обліку не місце виникнення витрат, а діяльність, яка призвела до виникнення даних витрат. Під «діяльністю» слід розуміти специфічні функції, які виконують робітники підприємства в виробничому процесі.

Тобто, розуміння поведінки витрат у межах традиційного управління витратами базується на їхній залежності від обсягу виробництва продукції, що зумовлює необхідність аналізу постійних, змінних і змішаних витрат, встановлення величини вкладеного доходу, запасу безпеки та тому подібних показників діяльності.

Стратегічне управління витратами передбачає визначення величини витрат відповідно до стратегічного вибору підприємства.

Тобто у рамках концепції стратегічних витратоформуєчих факторів в стратегічному управлінні витратами витрати визначаються та виникають унаслідок дії багатьох взаємопов'язаних факторів.

М. Портер [25] зробив спробу створити всеосяжний перелік факторів, що визначають витрати, який виявився занадто докладним. Структурно більш організованим представляється список факторів, що запропонував Ріле (Riley) [26].

Перелік факторів розбивається на дві категорії: структурні фактори і функціональні.

Таким чином, з точки зору структурних факторів для підприємств існує п'ять стратегічних варіантів вибору, що пов'язані з економічною основою структури витрат. Кожен структурний фактор передбачає вибір, який зробить підприємство з метою зниження витрат за допомогою системи управління витратами. Врахування особливостей підприємства дає змогу визначити вплив на витрати кожного структурного фактору.

Функціональні фактори, що впливають на витрати, пов'язані зі здатністю підприємства успішно функціонувати. На відміну від структурних факторів, які неможливо порівняти пропорційно з показниками діяльності, функціональні фактори порівнюють. Для всіх функціональних факторів «більше» завжди означає «краще».

Варто зауважити, що структурні чинники не завжди володіють цією властивістю - збільшення масштабу або діапазону діяльності підприємства не завжди призводить до покращення позиції підприємства щодо витрат.

Метою стратегічного управління витратами підприємства є довгострокове забезпечення економічної ефективності підприємства, за умов впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на рівень і поведінку витрат, оскільки ці чинники можуть мати як позитивний, так і негативний вплив, то, на нашу думку, насамперед необхідно провести аналіз формування цінності (кінцевого продукту) для споживача та проаналізувати витрати на його створення. На основі такого аналізу можна виявити шляхи економії або мінімізації, або оптимізації витрат.

Предметом стратегічного управління витратами промислового підприємства є сукупність фактів і явищ, які відображають витратні потоки і знаходяться в постійному русі та розвитку. Взаємозв'язки різноманітні, вони проявляються від частини до цілого й, навпаки, у співпідпорядкованості, взаємозумовленості та взаємозалежності [27].

Удосконалювати виробництво можна в багатьох напрямках: підвищувати якість продукції або виробничих процесів, скорочувати відсоток браку, впроваджувати більш досконалі виробничі технології, модернізувати виробництво, використовувати нове обладнання, розширювати потужності, покращувати контроль якості, підвищувати оперативність відвантаження продукції, раціоналізувати систему постачання і закупок, ввести аутсорсинг, зробити виробництво безвідходним, вдосконалити систему стимулювання працівників, створити систему навчання і перепідготовки кадрів тощо.

При стратегічному управлінні витратами аналіз і управління факторами, що визначають витрати, передбачає формування таких умов виробництва, що забезпечують найбільш сприятливе поєднання функціональних можливостей підприємства [28].

Стратегічне управління витратами, таким чином, має:

- сприяти досягненню цілей виду стратегії організації;
- здійснюватися відповідно до цілей управління витратами, що не повинні суперечити цілям вибраної стратегії (витрати є функцією стратегічного вибору підприємства);
- бути спрямоване на досягнення цілей у галузі управління витратами;
- здійснюватися відповідними методами.

Сьогодні система управління витратами має забезпечувати формування стійкої і довгострокової конкурентної переваги підприємства на ринку.

Існують різні варіанти конструктивних визначень даного поняття. Зокрема, виділяють традиційний та сучасний підходи. Концепції традиційного підходу до визначення стратегічного управління витратами здебільшого ґрунтуються на ототожненні стратегічного управління витратами з управлінським обліком або стратегічним управлінським обліком. Головна відмінність сучасного підходу до стратегічного управління витратами від традиційних полягає в принципово іншому погляді на процес управління витратами, де головне місце відводиться не стратегічному обліку, а стратегічному аналізу, джерелом інформації для якого є той самий управлінський облік. Можна сказати, що концепції сучасного підходу до стратегічного управління витратами створюють базові стратегічні установки для системи управління, а традиційні «дочищають собівартість, використовуючи, зокрема, залежність витрат від обсягів продукції». Одночасно з цим сучасний підхід до стратегічного управління включає певний перелік концепцій, які відрізняються одна від одної набором аналітичних процедур у їх структурі.

Таким чином, система управління витратами як важлива невід’ємна складова системи управління господарською діяльністю підприємства — це комплекс прийомів і методів управління (мета, завдання, планування, аналіз, комунікація, мотивація, контроль, оцінка, прийняття рішень), що у взаємодії забезпечують раціональний рівень витрат з погляду стратегічної перспективи та реалізації стратегічних завдань підприємства на всіх стадіях життєвого циклу продукту для підтримки стратегічних конкурентних переваг підприємства та просування його на ринку в умовах динамічного і невизначеного підприємницького середовища, на основі оптимального використання існуючого потенціалу підприємства.

Платформою концепції стратегічного управління є принципи стратегічного менеджменту. За раціонального підходу сполучення стратегічного позиціонування і стратегічної спрямованості повинно відбуватися з врахуванням об’єктивних закономірностей їхньої взаємодії. Заключним базовим елементом стратегічного управління витратами є

концепція витратоформуєчих факторів, що порушує проблематику факторів формування витрат на рівні стратегічних рішень: ефективне стратегічне рішення позитивно впливає на оптимальність величини і рівня витрат, і, навпаки, нераціональний стратегічний вибір може негативно вплинути на величину і рівень витрат [29].

Таким чином, система стратегічного управління витратами є складною за своєю структурою і є індивідуальною для кожного підприємства відносно специфіки його діяльності.

При забезпеченні проходження виробничої практики або стажування на промисловому підприємстві для підготовки висококваліфікованих фахівців, як правило, витрати на такі заходи, мають бути прогнозовані підприємством, тобто закладатись при формуванні системи стратегічного управління витратами такого підприємства.

Таким чином, обґрунтовуючи теоретично та визначаючи практично прогнозування витрат на підготовку фахівців з вищою освітою, скорочення їх чисельності у майбутньому, на порядок денний виходять питання принципово нового підходу до управління фінансово-економічними ресурсами у системі вищої освіти.

Аналізуючи світовий досвід пошуків оптимального співвідношення між державним втручанням та ринковими механізмами виробництва освітніх послуг, слід відзначити, що лише гнучке державне регулювання освітнього процесу має забезпечити необхідне коригування і вирішити проблеми, що виникають у сфері вищої освіти, оскільки держава, будучи специфічним суб'єктом ринку, витрачає свої кошти на поліпшення суспільного середовища, пов'язаного з приростом знання, і систематично обмінює наявні в її розпорядженні ресурси на соціальну корисність економічних благ (знання, продукти науки й освіти) з метою збільшення інтелектуального капіталу суспільства, та регулює процес підготовки висококваліфікованих фахівців загалом.

2.3. Контроль виконання бюджетів вищих навчальних закладів методом фондування

Наш час зробив сферу освітніх послуг фактично двигуном наукоємних галузей економіки та чинником, який впливає на вартість людського капіталу і рівень життя у суспільстві. Якщо у XX столітті показовим була грамотність населення (вміння писати-читати), то на сьогоднішній момент одним з показників рівня життя у суспільстві є наявність вищої освіти (двох або більше) разом із володінням іноземними мовами. Вища освіта перестає бути привілеєм певних верств населення, вона стає відносно доступною для молоді та бажаною, оскільки її наявність вимагається роботодавцями.

В той же час інтеграційні процеси в світі роблять можливим отримання вищої освіти в будь-якій країні, що створює конкурентне середовище для вітчизняних вищих навчальних закладів. Враховуючи цей факт та світовий